

ЭКОНОМИКА ИЛИМДЕРИ
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES

Алыбаев Дж. Б., Темиров Н.Ж.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОНОМИКАСЫНДАГЫ
УЧУРДАГЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫК АБАЛ**

Алыбаев Дж. Б., Темиров Н.Ж.

**ТЕКУЩАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ В ЭКОНОМИКЕ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

Dj.B. Alybaev, N.J. Temirov

**CURRENT INVESTMENT SITUATION IN THE ECONOMY
OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 336.139 (059)

Аталган макалада Кыргыз Республикасынын экономикасындагы учурдагы инвестициялык абалына өзгөчө көңүл бөлүнгөн. Аксиома катары белгилүү болгондой ар бир өлкөнүн экономикасынын өнүгүүсү анын өлкө ичиндеги инвестициялык жактан жагымдыгуулунан жана жыл ичинде тартылган инвестициянын жалпы көлөмүнөн көз каранды экендиги жалпыга маалым. Ошондой эле натыйжалуу инвестициялык процессти ишке ашыруу максатында мамлекеттик денгээлде инвестициялык саясатты так иштеп чыгуу жана микро денгээлде болсо, ар бир атаандаштыкка жөндөмдүү фирманы күчтүү инвестицияга байланышкан мыкты усулдар менен камсыздоо өзгөчө ролду ойноору талашсыз маселе экендиги баса белгиленген. Макалада өлкөнүн учурдагы негизги инвестициялык булактары талдоого алынып, анын негизинде өлкөнүн ички инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүнө жана булактарына кеңири токтолуп, аларды экономиканын кызыкчылыгына кандайча колдонуунун жолдоруна кеңири орун берилген.

Негизги сөздөр: инвестициялар, фонддор, инвестициялык процесстер, финансылык каражаттар, инвестициянын түрлөрү, амортизациялык чегерүүлөр, капиталдык салым, мамлекеттик инвестициялар.

В статье рассматриваются инвестиционная ситуация и основные источники инвестиции за 2014-2018 годы в экономике Кыргызской Республики. Особо отмечается, что главная трудность экономических преобразований на сегодняшний день заключается в ограниченных возможностях внутренних государственных накоплений и неспособности частных инвесторов в полной мере компенсировать нехватку капиталовложений для преодоления сложившейся ситуации в отраслях народного хозяйства. Для

повышения эффективности инвестиционного процесса в стране важную роль сыграет инвестиционная политика государства, а также созданные необходимые условия для частных инвестиций и стимулирующие механизмы для всех хозяйствующих субъектов рынка. Кроме того, это уже стало аксиомой, что инвестиционная привлекательность является одним из основных факторов, способствующих развитию рыночной экономики страны, в том числе важность имеют как инвестиции, привлеченные из-за рубежа, так и внутренние.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционные процессы, финансовые средства, виды инвестиции, амортизационные начисления, капитальные вложения, государственные инвестиции.

The article discusses the investment situation and the main sources of investment for 2014-2018 in the economy of the Kyrgyz Republic. It is especially noted that the main difficulty of economic transformations today lies in the limited possibilities of domestic state savings and the inability of private investors to fully compensate for the lack of investment to overcome the current situation in the sectors of the economy. To increase the efficiency of the investment process in the country, an important role will be played by the state investment policy as well as the necessary conditions for private investment and incentive mechanisms for all economic entities of the market. In addition, as an axiom, everyone is aware that the country's investment attractiveness, as well as the volumes of attracted investments from abroad and domestic investments for the planned period, will play the main role in the development of the country's market economy.

Key words: investments, investment processes, financial resources, types of investments, amortization charges, capital investments, state investments.

Инвестициялардын экономикалык табияты кеңейтилген кайра өндүрүүлөрдүн мыйзам ченемдүүлүгү менен шартталып, бардык коомдун өндүргүч күчтөрүнүн сандык жана сапаттык жактан кошумча коомдук продуктуну өндүрүүгө багытталган жогорулатууда.

Инвестициялардын булагы болуп топтоштуруу фонду жана улуттук кирешенин өндүрүшкө жана өндүрүш факторлоруна карата атайын багытталган каражаттары менен биргеликте ордун толуктоо фондуна тиешелүү амортизациялык чегерүүлөр аркылуу өндүрүштүн эскилиги жеткен каражаттарды жаңылоо максатында колдонулган каражаттар болуп саналат.

Натыйжалуу инвестициялык процессти ишке ашыруу максатында мамлекеттик деңгээлде инвестициялык саясатты так иштеп чыгуу жана микро деңгээлде болсо, ар бир атаандаштыкка жөндөмдүү фирманы күчтүү инвестицияга байланышкан мыкты усулдар менен камсыздоо өзгөчө ролду ойноору талашсыз маселе.

Биздин өлкөдө илгертеден келе жатакан мыкты илимий жактан жана алдынкы өлкөлөрдүн инвестицияларга байланышкан бай иш тажрыйбаларына негизделген ишканаларды инвестициялоонун усулдары бар.

Бирок, биздин өлкөнүн экономикасынын реалдуу секторундагы оор финансылык абалга карабастан көптөгөн акча каражаттары менен биргеликте валюталык резервдери да бар.

Алардын катарына төмөнкү финансылык каражаттарды кошууга болот, Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын валюталык резервдери, коммерциялык банктардын атайын милдеттүү жана ыктыярдуу резервдери, жалпы элдин валюталык резервдерин кошууга болот.

Чет элдик капиталдарды инвестицияларды тикелей же мамлекеттин кепилдиги аркылуу тартуудан мурун, мамлекеттин ички инвестициялык ресурстарын мобилизациялоо жана аларды экономиканын реалдуу секторунда колдонуу кыйла натыйжалуу да, келечеги да бар экени талашсыз маселе (табл. 1).

Таблица 1

Кыргыз Республикасынын экономикасындагы 2014-2018-жылдардагы негизги капиталга салынган инвестициялардын булактары (млн.сом.)

	2014	2015	2016	2017	2018	В % 2018 г. к 2014 г.
Ички инвестициялар	65 629.5	74 860.5	75 226.9	87 108.9	108 633.4	+1,7эсе
Республикалык бюджеттен	3 257.3	4 931.4	10 797.1	8 399.3	7 026	+ 2,1эсе
Жергиликтуу бюджеттен	935.7	1 263.1	1 468.8	1 536.7	1 333.8	+142
Ишкана-уюмдардын каражаттары	36 243.6	37 482.9	30 734	36 750.8	49 061.8	+ 1,5эсе
Банктардын кредиттери	1 089.4	1 274.4	828.7	3 205.7	5 600.8	+ 5,1эсе
Баардыгы	107 884.6	127 321.8	135 469.6	145 226.9	151 467.9	+ 140

Жогорудагы 1-таблицадан көрүнүп тургандай Кыргыз Республикасынын экономикасындагы 2014-2018-жылдар аралыгында негизинен беш булактар аркылуу негизги капиталга инвестициялар салынып жалпы суммасы 2018-жылы 151 467.9 млн. сомду түзүп, 2014-жылга салыштырмалуу инвестициялардын түзүмдөрүнүн ичинен банктардын кредиттери 5.1 эсе жана республикалык бюджетте 2.1 эсе өскөндүгү дана байкалат.

Белгилей кетчү жагдай ички инвестициялардын - 1.7 эсеге, жергиликтүү бюджеттен 142 пайызга жана ишкана-уюмдардын каражаттарынын жалпы салыштырмалуу көлөмү 1.5 эсе өскөндүгү экономика-

дагы инвестициялык климаттын турукташып жагымдуулугунан кабар берет.

Аны менен биргеликте Кыргыз Республикасынын 2018-2040-жылдар аралыгындагы Улуттук стратегиялык өнүгүүсүндө белгиленген негизги макроэкономикалык көрсөткүчтөрдү иш жүзүнө ашыруу үчүн, өлкөнүн ИДПнын реалдуу жылдык өнүгүүсү 5% кем болбоосу жана 80% калк жумуш камсыз болору [1] так болжолдонгон.

Жогоруда белгиленген көрсөткүчтөргө жетүү жеке салымдын жана чет элдик инвестициянын жалпы көлөмү ИДПга салыштырмалуу 15% төмөндөбөөсү керек. Эгерде аталган инвестициялардын жалпы

көлөмү төмөндөсө Улуттук стратегиянын иш жүзүнө ашуусу күмөн жаратары шексиз. Себеби, экономикага болгон жалпы инвестициялык салымдардын төмөндөөсү ИДПнын түздөн-түз төмөндөөсүн шарттайт жана анын эсебинен улуттук кирешенин көлөмүнүн азаюусу жаңы технологияларды жана инновациялык усулдарды экономиканын реалдуу секторунда колдонуу мүмкүнчүлүгүн төмөндөтөт.

Эгерде өлкөнүн ички инвестициялык потенциалына көңүл бөлсөк, анда мындай “картина” көз алдыбызга тартылат.

Учурдун талабына ылайык инвестициялык багытта колдонулуучу жалпы калктын акча каражаттары инвестициялык сферада чектелүү гана колдонулат. Себеби биринчиден, финансы рыногундагы олук-солкулук, кээ бир банктардын жана ишканалардын (калктын акчасын аманаттыкка алышып) кудуретсиздикке учурашы, алардын калктын акча каражаттарын кайтарбай бүгүнкү күнгө чейин соттошуп журушу, баалуу кагаздарга жана депозиттерге болгон жалпы калктын ишенимине күмөн жаратышы болсо, экинчиден дүйнө экономиксында болуп жаткан эл аралык финансылык кризистердин кайталанышы, анын негизинде улуттук валютанын башка чет элдик валюталарга карата кескин төмөндөөсү, бантык депозиттерге калктын акча каражаттарын улуттук валютада сактап турууну жогоруда айтылган шарт бүгүнкү күндө аргасыздан чектөөдө. Үчүнчүдөн, өлкөнүн ичиндеги дээрлик көпчүлүк ишканалар тарабынан чыгарылган баалуу кагаздардан алынган калктын кирешелери өтө төмөн, жылдык инфляциянын деңгээлин жаппагандыктан жана бантык депозиттердин пайызынын баалуу кагаздардан түшкөн кирешеге карата салыштырмалуу жогорулугу өз таасирин тийгизүүдө. Төртүнчүдөн, ишканалар тарабынан өтө төмөнкү деңгээлдеги дивидендик саясаттын жана калктын финансылык жактан сабатсыздыгы да түрткү болууда. Андан сырткары, акыркы учурдагы өлкөнүн экономикасындагы инфляциянын деңгээли узак мөөнөткө калктын жана банктардын каражаттарын инвестициялоого мүмкүнчүлүк бербейт.

Албетте калктын акча каражаттарын инвестиция катары тартуу калктын эмгекке болгон кызыкчылыгы аркылуу жеке тараптардын экономикалык активдүүлүгүн жогорулатмак жана ата мекендик экономикага өзгөчө салым болмок.

Өзгөчө белгилей кетчү жагдай, өлкөдө жеке салымдар инвестициялар рыногунда өтө төмөнкү пайызды өзүнө камтыйт. Ошондуктан жеке салымдардын инвестициялар рыногу жаңы гана түптөлүп жат-

канына кабар берет. Жеке салымдардын инвестициялар рыногуна үлүшү өтө төмөндүгүнө төмөнкү факторлор өзгөчө таасирлерин тийгизүүдө:

- Жеке инвесторлор (тарап) үчүн рыноктун инфраструктуранын шайкеш келбегендиги, жеке тараптар үчүн инвестициялоонун мүмкүнчүлүгү жана технологиялары жеткиликтүү эместиги. Мисалы, баалуу кагаздарды сатып алуу жана аны сатуу жана башка ушундай маселелер калк үчүн ыңгайсыздыктарды жаратууда;
- Инвесторлордун баалуу кагаздарды сатып алгандан кийинки тобокелчиликтерин камсыздаган камсыздандыруу фонддорунун жана андеррайтинг кыматтарынын кызмат көрсөтүүлөрүнүн деңгээлинин өтө төмөндүгү же такыр эле кызмат көрсөтпөгөндүгү жеке инвесторлор үчүн бир топ тоскоолдуктарды жаратууда;
- Жеке инвесторлордун кызыкчылыгын көздөгөн жана кызыктыруучу механизмдердин жоктугу бир топ ыңгайсыздыктарды алып келүүдө;
- Жалпы калктын финансылык сабаттуулугун төмөндүгү да өз кедергисин тийгизбей койгон жок.

Жогоруда белгилегендей, жеке инвесторлорду инвестиция рыногунда активдештирүү максатында, биринчиден, атайын кызыктыруучу механизмдерди сунуштоо зарыл, экинчиден, кошумча инвестициялык механизмдерди түзү үчүн, коллективдүү инвестициялар институтуна өзгөчө мүмкүнчүлүктөрдү түзүп берүү абзел.

Дүйнөлүк практика көргөзгөндөй, калктын акча каражаттарын инвестиция катары экономикага тартууда эки түрдүү фонд өзгөчө роль ойноору жалпыбызга малым. Биринчиси, баалуу кагаздар рыногундагы профессионал инвестициялык фонддор болсо, экинчиси, коллективдүү инвестициялык институттар. Алар мамлекеттик эмес пенсиялык фонддор, камсыздандыруу компаниялары жана башка фонддорду атоого болот. Албетте коллективдүү инвестициялык институттардын негизги максаты баалуу кагаздар рыногундагы эмитенттердин баалуу кагаздарын сатып алып, жалпы калкка өзүлөрү чыгарган акцияларын сатуу болуп эсептелери баарыбызга маалым.

Өлкөдө коллективдүү инвестициялык институттардын катарына кирген камсыздандыруу компанияларынын инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүн төмөндөгү шарт тоскоолдук кылып келүүдө:

- камсыздандыруу компанияларында алынган милдеттенмелерди өз убагында аткаруу максатында камсыздандыруу резервдери түзүлүп жана камсыздандыруу үчүн түшкөн каражаттар убактылуу ре-

зервдик фонддордо сакталып, эч бир максатта колдонулбай кыймылсыз калып, камсыздандыруу үчүн төлөм учуру катталган гана учурда колдонууда. Ошондой эле калк арасында камсыздандырууга байланышкан маселелер толук түшүндүрүлбөстөн, бир жагынан кырсык учурунда калк жабырланса экинчи жагынан камсыздандыруу компаниялары өз мүмкүнчүлүктөрүн колдоно алышпай келсе, үчүнчүдөн мамлекеттик бюджетке өз келергисин тийгизүүдө.

Мамлекеттик эмес пенсиялык фонддордун жаңы түзүлүп кечигип келе жаткандыгына байланыштуу, калктын келечектеги пенсиялык чегерүүлөрүн чогулга албай жана аны менен бирге баалуу кагаздарга жайгаштыра албай келет. Көпчүлүк өнүккөн өлкөлөрдүн (АКШ, Чили ж.б.у.с.) тажрыйбалары көргөзгөндөй мамлекеттик эмес пенсиялык фонддор баалуу кагаздар рыногунда активдүү катышуучуларынын бири болуп эсептелип, жылына пенсиялык фонддорун дивиденддердин эсебинен көбөйтүп толукташууда.

Андан кийинки ички инвестиция процессинин булагы болуп ишканалардын өздүк ишкананын салымынан негизги фонддорду жанылоого жумшалган бөлүгүн эсептөөгө болот. Акыркы мезгилдеги ишканаларды талдоолор көргөзгөндөй кенейтилген кайра өндүрүштү жандандыруу жылдан жылга солгундоодо. Себеби, биринчиден өндүрүшкө болгон салыктын жалпы көлөмүнүн башка өлкөлөргө салыштырмалуу жогорулугу болсо экинчиден, мамлекет тарабынан башка өлкөлөрдө активдүү колдонулган негизги фонддорду (айрыкча реконструкциялоо жана модер-

низациялоодо) ыкчам жаңылоодо ишканаларга артыкчылыктар берилбейт.

Үчүнчүдөн, негизги фонддорду ыкчам жаңылоодо мамлекет кошумча наркты жана бажы төлөмдөрүнөн бошотпойт.

Төртүнчүдөн, мамлекет инвестициялык процесстерди өнөр-жай ишканаларында ыкчамдаткан финансы өнөр-жай тайпаларын түзүүгө мамлекет көмөктөшпөйт.

Бешинчиден, жалпы инвестициялык процесстерди жөнгө салган жана активдештирген экономикадагы инвестициялык климат мамлекет тарабынан жөнгө салынуусу абзел. Жалпы инвестициялык климат жакшырмайын ички жана тышкы инвестицияларды өлкөнүн экономикасына тартуу бардык тараптар үчүн кыйынчылыктарды жаратары шексиз.

Жыйынтыгында, жогоруда аталган факторлор өлкөнүн экономикасында ички инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү колдонууга кедергисин тийгизип келет

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын 2018-2040-жылдар аралыгындагы Улуттук Стратегиясынын өнүгүүсү. - 26-б.
2. Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитетинин сайты (<http://www.stat.kg/ru/opendata/category/168/>)
3. Кулуева Ч.Р., Исманалиев К.И. Экономические перспективы и проблемы агропромышленного комплекса в условиях Евразийской Экономической Интеграции 2018. - №2. - С. 135-137.